

A FEKETE BIKA

*Ballag a csorda már az út porában,
A kondás kürtje átmodozva bűg
S a csorda végén baktat egymagában
Egy nagy, fekete bika, mint a bű.*

*A többiek mind egy csapatba mennek
És vidoran néznek egymásra ök,
Egyik-másik szerelmesen epedve
Már összebűvik és vágyódva bűg.*

*A kertekben a hervadt napraforgó
Nyugatra csűgged és az égi bolygó
Fáradt szemével vörösen hunyorgat.*

*A nagy, fekete bika elmaradva
Oly árván néz a tűnő tompa napba
S a fázó nyárfák baljósan susognak.*

eddig

OLÁH GÁBOR — JUHÁSZ GYULÁRÓL

Nem hasonlítható ugyan Juhász Gyula és Oláh Gábor barátsága sem az Arany-Petőfi, sem az Ady-Móricz barátságához, mégis jelentős érték az a dokumentum-anyag, mely kapcsolatukról a közelmúltban került felszínre az Oláh-hagyaték rendezése közben. A debreceni remete meghatottan emlékezett vissza Juhász Gyulával való barátságuk szép emlékeire, közös költői szárnypróbálgatásaik boldog pesti korszakára, az »elválás« utáni egymást lelkesítő, dorgáló, vagy éppen marcangoló levelezésre. Ezt a megemlékezést Oláh Gábor közvetlenül Juhász Gyula halála után írta. Kiderül belőle, hogy bár közöttük nem volt olyan szilárd, harcostársi, teljes elvi azonosság, mint Ady és Móricz között, ami barátságukat elszakíthatatlanná tette volna; erősebb kapocs volt közöttük a vidékre szorult írók egymás támogatása, szolidaritás-érzése, mégis összefűzte őket, hogy pályájuk kezdetén közös elvekkel indultak.

Azonos gondolkozásmód, közös költői és tudományos ambíció kapcsolta baráti viszonyba a kilencszázas évek elején Juhász Gyulát és Oláh Gábort a budapesti egyetemen. Kapcsolatuk igen szoros volt 1908-ig, ekkor azonban a *Holnap* körüli nagy irodalmi harc elválasztotta őket egymástól. Oláh nem vett részt a *Holnapban* és engedte, hogy Rákosiék »kijátsszák« a korszak nagy költőjévé Adyval szemben. Ezzel letért a haladó irodalom útjáról, elvesztve Ady becsülését és Juhász Gyula szerető ragaszkodását is. Kapcsolatuk ugyan életük végéig sem szűnt meg, de barátságuk meglazult, vonzódásuk szenvedélyessége tárgyilagossá válva engedett. Nagyrészt sajtó-megnyilvánulásokban, egymást »mérlegretevő« cikkekben nyilvánult meg.

Oláh Gábornak ez az emlékezése eddig kiadatlan. Madácsy László ugyan ismerte a kéziratot és *Juhász Gyula és Oláh Gábor költői barátsága* c. tanulmányában (Délvidéki Szemle, 1943. I. sz.) idézett is belőle pár részletet, de az egész még nem került közönség elé. Csak a benne szereplő három Juhász Gyula vers tekinthető ismertnek, Oláh Gábor ugyanis megküldte ezeket Paku Imrének, a Juhász Gyula *Összes művei* sajtó alá rendezőjének, aki be is vette a *Hirlapi és kéziratú vershagyaték*-ot tartalmazó második kötetbe. (40, 49, 110. old.)

Durkó Mátyás

Juhász Gyulával egyetemi hallgató-koromban ismerkedtem meg a híres Négyes-órákon. Csodálkoztam, hogy fiatal arcán hány ráncot vágott a gond vagy a szenvedés, vagy a rosszul élés; ha nevetett, hangtalanul szokott nevetni: a szeme sarkába legyezőszerűen futottak össze a gond barázdái. Petyhüdt volt az arca bőre, azért gyűrődhetett így össze kisebbszereű arcfintorításnál is. A feje, a koponyája kissé ferde volt, mert a homloka lecsapódott s az is tele ráncokkal. A szája nagy, az ajka vastag. Csak mélytűzű sötétbarna szemében lobogott valami fanatikus láng. Ha beszélt hevesen és idegesen beszélt, tulajdonképpen a szemei mondták el igazán: mit akar. Jó svádájú ember volt, ahogy mondani szokás; a Négyes-órákon ő volt a vezérszónok, a félelmetes bíráló, a sokat tudó, jól értesült ember.

Debreceni horizontú, még akkor sík-lelkemmel idegenkedve bámultam ezt a hegy-völgyes intellektust; tömérdek név, könyvcím-adathalmazát sokaltam, hiszen mind a ketten hús és néhány évesek voltunk. De mert valami kedves húség volt benne: megszerettem. Ragasztott is hozzám: mind a ketten verseket írtunk, én szavaltam a magaméit, ő pedig négyeszkötőt felolvasgatta a maga kis, szigorú formájú, modern szonettjeit. Filigrán művésznek láttam, más volt, mint én, ezért is szerettem. Tudtam, hogy papi pályán indult, de otthagyta a katolikus atyákat s az Irodalom istennőjéhez esküdött. Emlékszem, a Diákotthon négy-öt lakós szobájában Kisfaludy Károly készülő életrajzából olvasgattam részeket. Őrök izzásban égett ferde koponyája. Előre lehetett látni, hogy nem mindennapi ember lesz belőle. Ötöle és Zalai Béla közös barátunktól hallottam először a Babits és Kosztolányi nevét. Kosztolányival meg is ismerkedtem, meg is látogattam Üllői-úti diákszállásán. Fordított már akkor is. Olyan fiatal Goethe-féle embernek láttam. Juhász Gyula, mint irodalmi összekötő tiszt száguldozott közöttünk. A Négyes-órákon élte ki fiatalos viharzással induló életét. Nagy tekintélye volt az egyetemi hallgatók közt: nem költőnek, hanem gazdag felszerelésű tudósnek láttuk. Nekem is imponált, mert a külföldi irodalmi szenzációkat ő hozta be hozzánk. Mikor megtudta, hogy Ibsent olvasom, szeretem, sőt fordítom: szárnyakat ragasztott a vállaimra s repülni segített. *Rosmersholm*-fordítással én vittem be a pesti Egyetemre a nagy norvég író; Juhász Gyula és Zalai Béla (ha élne, ő volna ma a magyar filozófia megteremtője!) pompás előadással kísért bemutatkozását. Négyes bámult és igen megdicsért bennünket.

Én két évvel előbb végeztem az egyetemet, mint Juhász. Debrecenbe hanyatlottam vissza, ő Pesten maradt. 1905-öt írták. 1905—1908-ig a párisi utamig élénk levelezésben állottunk. Juhász különben mindenkiel szívesen levelezett; azt hiszem, sok aforizma-szerű írása lehet Babitsnál, Kosztolányinál, másoknál is.

1906. januárjában forrásmunkákat kér tőlem, a debreceni kollégium nagykönyvtárának kis könyvtártszjtétől. »A *tragikum magyar irodalmá*-ról akar szakdolgozatot írni. 1906. júniusában Szegedről Ipar-u. 13. alul ír; szelfden gúnyolja abban az évben megjelent első verses kötetem legelső versét:

*Albion hajóján leng hírem lámpása
Germán vértéseknek pajzsán ragyog képem,
Oroszország haván kozák jűjja nőiám,
Szobrom tükröződik Hellász tengerében.*

»Kedves magyar Hauptmann, azért, hogy még neved nem ragyog Albion hajólámpásán (hja, sok pénzbe kerül az ilyen reklám, fiam!) azért, hogy híred egyelőre csak a Vaskapuig hat le, mivel Gombkötő Antal (egyetemi diáktársunk) ott népevel — azért írhatnál nekem, szegény vidéki frótársnak és régi, változhatatlan barátnak, mi!? Mit csinál Hunyadi László? Mit csinál Sámson, Delila férje? Mit csinál a tisztviselőtelepi főgymnasium? (Odatöröktem.) Ejnye, az közel lesz Valakizez... Régi dal, régi dal! Mit csinál Smidt Erzs? Mindig rólad beszél az édes, mindig!

Viszontszolgálat fejében ime az én Új Híreim:

1. Kosztolányi Dezső a Budapesti Napló belső munkatársa, Nemzeti Színház-i kritikusa, tárcavezetője stb. stb.-je. 2. Juhász Gyula jó eredménnyel letette a latin, görög, magyar, szakvizsgát májusban. Elvártam tőle! 3. Juhász Gyula valószínűleg Kútyabagason vagy Szilasbárháson lesz professzor. 4. Fentnevezett Arany Jánosból még mindig nem bolondult ki és most írja Arany ösze című kis remekét. Egyebekben — leteszi a tollat és szeretettel várja szíves válaszodat«.

Juhász Gyula legrokonszenvesebb vonása az volt, hogy nagyon tudta értékelni sőt magasztalni a mások elért sikerét. Már 1905. áprilisában ezt a levelet írja hozzám:

»Kedves Oláh Gábor, önmagamért és igazaimért vívott nehéz, sokszor keserves tusámban végtelenül jól esik az olyan magányos, szabad lelkek üdvölete, mint a tiéd. Érzem, hogy bár életünk göröngyös ösvénye elvált, a lelkeink ölelkeznek. Egyek vagyunk magyarságban, modernségben. Szép és magasba vívó utadon én is köszöntelek bajtárs. Hallom és pedig őszinte nagy örömmel, sikereidet. De az igaziai, nagyok, csak ezután jönnek. Hallom éspedig szomorúan, holmi közeli hozzáról károgsz. Hohó, nem oda Buda! Ha én, ideges béna kornyikálnék így, érteném. Az Ólimpus tetejéig meg ne állj!«

Nagyváradon, a premontrei főgimnáziumban volt tanár 1908-ban, mikor *Sámson*-című könyvem megjelent és a kritika is észrevette. Ekkortáiban volt alakulófélben a *Holnap*-társaság Váradon. 1908. novemberében írja Juhász:

»Kedves Gáborom, amit Juhász Gyula ügyetlenül, de magyarán megmondott egy Négyes-féle stílusgyakorlaton, Négyestől és Oláhtól egyaránt kikapva, ime most már betelt: Oláh Gábor legnagyobb poétáink egyike. Ha szeretsz bennünket:

fogadd el a Holnap tagságát, amelyet baráti szívvel ime felajánlok. Ha kedvetsz : küld el egy hét leforgása alatt egy egyfölvonásos modern színjátékodat és akkor Babits-csal és Juhással egy este fogsz színre kerülni egy hónapon belül a nagyvárad Szigligeti-Theaterben, a Holnap zászlaja alatt».

Nem léptem be a *Holnap* gárdájába, nem kerültünk színre a Szigligeti-Színházban. Sőt, egy kissé hetyke levelem miatt, amely Rákosi Jenő lapjában jelent meg, magamra bősztettem Juhászék irodalmi társaságát. Az Ady csatlósai nagyon megkergettek azért, hogy vissza mertem utasítani a Holnap tagságát. De hiszen már nekünk, debrecenieknek, megvolt a magunk Bokréta-társasága, 1902 óta. Az első költői kvintet.

Lassanként Juhász Gyula is elhallgatott. Talán ellenséget vagy ellenfelet látott bennem. Még Párisban létemkor verset küldött utánam Szegedről :

»Pogány Gábor, hozzád suhan e vers most, oh fogadd !
Lelkem naponta száll feléd, ha jő az alkonyat.
Pogány isten vagyok, igaz, de még nem összetört,
Dalok szent légiója ad lelkemnek lágy erőt.
S ha unalom szürkén borong a rőt ugar felett,
Annál ragyogóbban ragyog Napom, a képzelet.
Gábor, Béla, Simon, Dezső jöttök fürgén elém**
És nem vagyok már egyedül kis Iza szigetén.*
S a búsuló jüzes között egy nagy árny tart velem :
A debreceni hístrió, ki itt járt Keleten.
S ha e kopár Szigetről ős Margitszigetre ért :
Elérem én is tán Párist, nagy álmok szigetét.»

»NB. Ez próza, mert igaz : fogadd rokantalan rokonekkel nagyrabecsülését az eredeti bús magyar, égvivő verseskönyveidért. Erő, elbúsult irdatlan erő vívódik benne önmagával ; havasi gyopárok magányos aloék és nagyszirmú álomvirágok nyílnak a te komoran szép pusztád közepén. Ezek az érzéseim versed olvastán . . . Igazam van? Minden igaz, ami a mi igazunk. Igaz a te nagyratörő magabecsülése is. Különbén én hiszek benned, Gábor és a csüggedés óráiban — kell, hogy a te magányos szívednek is legyen getsemáné-kertje — ez is vigasztaljon, édes Gábor apám! G(edő) Simon nagy lélek, nemes szív, igaz férfi és szomorú sorsú ember. Ave! Salve!»

Juhász Gyula minden barátját nagy léleknek és rendkívüli szellemnek érezte. Soha nem tagadta meg senkitől a magasztalást. Ennek az volt az oka, hogy ő maga sóvárogta legjobban a biztatást és dicséretet ; mert, valószínű, sohasem bízott igazán magában. Barátai meggyőző elismerésétől várta ingó hitetornyának a megtámasztását. Már pap is azért nem lett, mert méltatlannak érezte magát Isten szolgálatára. Nagy költő szeretett volna lenni s nem hitte, hogy bírja erővel. Ez az »örök kétely« csak nőtt vele élete alkonyán ; tragikus végéhez is ez sodorta hosszú éveken át. Legoptimistább korából, 1904-ből van nálam egy verses levele, Szegedről írta hozzám a Tátrába, érdekesen és őszintén jellemzi benne magát : már ekkor is hasadós futott végig a lelkén, pedig imádta a művészetet és készült az író dicsőségére.

»Rousseauként a magány s természet ölébe heverve
Üdvözlégy Gábor, vén szepesti remete !
Mert gyönyörű nyelvünk antik mértékre legillőbb,
Disztichonos versben írom e szép sorokat.
Hogy vagy öreg, mint vagy, mit csinálsz, mily műveket írsz ott,
Bércék ormain és völgyek ölén egyedül?
Én hazai remeket s idegen lánglelket imádó,
Nemzetem és a világ mestereit tanulom.
Életem olyan most, amilyen ez a pusztá nagy alföld :
Egyhangú, néma, oh de azért gyönyörű !
Mint itt tündéreként palotát rak a déli verőfény,
Lelkem vára aként épül a csend közepette
Hamlettel csak a port, a halált keresem szemeimmel.
Most a magány s szeretet ifjú kedvre derít.
Multam kincsei mind : emlékek tünt szerelemből,
És a barátságból, lengenek im körültem.
Barna lány s szóke, rózsás kőd fényiben úszók,

* Oláh Gábor, Zalai Béla, Gedő Simon, Kosztolányi Dezső.

** Akkor Máramaroszigeten volt tanár.

Sok deres ifjú, kinek társa valék,
 Kik neviük egykor még hírnek anyakönyvibe írják
 S kikkel együtt én is álmodozom s hevülök.
 Ámde Phaetónként tört szárnyon hullok a napba,
 Óh de a láng fogad ott, isteni, mennyei tűz!
 S inkább fönn vesszek gyors röptű vágyak égében,
 Mint a vakond idelent túrjam a sárt meg a port.
 Félszegen és fecsegőn tüntem szemeidbe gyakorta,
 Ám hídd el Gábor: jobb vagyok, mint a hirem.
 Természet s lángész szemlélete érleli bennem
 Azt a magot, melyből még aratand a hazám.
 Te pedig erdei tölgy, vagy a bérc bús méla fenyője,
 Nézz le reám végre, hegyről a völgybe tekints.
 Vagy tán, vén pennás, szerelem nyíla sajt a balodban,
 Tán a Futó Ella szép szeme vont oda fel?
 Jókai is öregem szerelem rózsáiba botlott,
 S Goethe Hades küszöbén Eros ölébe hevert.»

*

1905-ben, mikor a pedagógiai vizsgámra készülődtem átforgattam a filozófia történetét s nagyon megszerettem Spinozát, Schopenhauert. Ennek a filozófiai kirándulásomnak emléke még éveken át rezgett a lelkemben, s mindenestől zúdult Sámsonról írt költői elbeszélésembe. Ebben a nagy költeményemben akartam megírni világnézetemet. Ebben tettem vallást az Egyéniség tiszteletéről, hősi kultuszáról.

Sámson a nagy Egyén, aki szemben áll a kislelkű tömeggel, harcba feszíti magát Istenével is, rabja lesz az érzéki asszonyoknak, ideális, eszményi szerelmét pedig elröppenti kezéből. Tragédia. Az Egyén tragédiája. Mikor 1908-ban elkészültem Sámsonnal, egy nagy levél kíséretében elküldtem Juhász Gyulának. Aforizmákkal rakott, de lelkemet őszintén kitaró levelemre Juhász Gyula egész csapat reflexióval és aforizmával felelt. De úgy látszik, maga is hasonló szellemi furdón esett keresztül 1905 táján, mert az én akkori elejtett soraimra bőséges visszhanggal felelt. Csak ezek maradtak meg a birtokomban, ezek az 1905-ös aforizmái. Érdekes fényt vetnek ezek a levelei már akkor meghasadt lelkére — tudós is volna, költő is szeretne lenni s egyik a másikat gyilkolja vagy emeli benne, mint Péterffy Jenőben. Hivatkozok is öngyilkos elődjére, azt írja, annak a betegsége szállotta meg: »Beteg vagyok, öreg, és erre az én bajomra nincs balszam Gileádban. Szerelem? Gombház! Dicsőség? Fene! Péterffy Jenő uri betegsége szállott meg: Ördögös vagyok. De ezt a modernebb kiadást még a Jézus se tudja kiúzni, csak az anyaföld, az áldott anyaföld. Tisztelt idegeim oda vannak. Egyébként megvagyok. Tanulok, tanulok és butulok. Faustként kijárom a filozófiát, a teológiát, a jurisprudentiát és medikát. Félemler vagyok, barátom, itt a baj. Költő, akit megevett a tudomány fenéje. Tudós, akiben mozog a költészet kukaca. Hahaha!« (1906. július. Szeged.)

*

A most következő levelek híven mutatják Juhász Gyula lelkének már fiatalon való kilengéseit, vibrálásait, kétségeit, ha azt nem merem mondani: maghasonlottságát. Ilyenformán szokott beszélni vitatkozó sétáinkon is, ilyen rapszódikusan, de gazdagon. Sokat tudott és szeretett átadni másoknak a tudását. Tehát magister volt, tanár.

1908-ban írja:

»Megvan, Mi van meg? A tér, az idő, az alkalom, a kedv és a nedv, szóval minden. Még toll, tinta és papír is. Ergo írok. Már vagy még? — nem halok meg. Komoly szándékom ez. Már csak *érted se*, Gábor, mivel jobban szeretlek, — lehet is! — mint »szerény« magamat. Hiszed-e ember?

És most, bocsáss meg szegény írődeákodnak, ha fejezetekben írok paradoxát, aforizmat, idegesen, betegesen à la Nietzsche! (Akiből egyébiránt kezdek kijózanodni. Egy új illúzió, mely ködbefoszlik. Adió, sőt Adyó, bozontos bajuszú, kagylós szemöldökű, tengersizű gigász, örület és lángész Ixiona! És au revolver mivel én is hiszek a retour eternalben! Hát: Igaz, Kosztolányinak írok a Ch(ild) H(arold) dolgában.)

1.

Hume, a XVIII. század, ezt mondotta:

Nincs Én, csak érzetkomplexumok vannak. Nincs szubsztancia, csak érzet-complexumok vannak. Nincs okság, csak tapasztalás van. Nem igaz a Que sais-je? sem, mert a kriticismus a bizonyosság, a holt bizonyosság.

A tudomány — hatalom.
A XIX. század vége ezt válaszolta :
A tudomány csődött mondott. Van azonban okság, mert John Stuart Mill,
tanítja és van Én és van Világ : Spencer tanítja!

2.

Schopenhauer Arthur dr.-ról nem mondtad el a véleményedet. Jól tetted. Ő legnagyobb művésze (artistája) az abszolút gondolatnak.

Vele a stílben csak Platon és Nietzsche (e poláris, magyarán szöges ellentétek) versenyezhetnek. Mi, művészek, imádjuk a gondolat nagy műépítőit, a Baumeister Solnesseket. De megint mily pikáns ügy, hogy az egyéntipró Schopenhauer tanítványa hirdeti az *Übermenschet*.

3.

Tudod mi fáj, öreg? Humorom forrása apadoz. Pedig eddig vígan csörgedezett istenemrel Hogy is mondja Arany :

*Nem marad Kómosz velem,
Sem a szende Muzsák,
Csak a humor-nélküli
Pusztá nyomorúság.*

(En philosophie. 1880, dec.)

De irigylem a nagy és szerény Babits Mihályt, rokonát Thackeraynek, Dickensnek, Carlylenak (Sartor Resartus), Voltairenek (Candide), Aristophanesnek, Aranyak és a touts grands humoristáknak. Arany kedélye, nedűje van; gyönyörű leveleket ír s — o tempora — ő is panaszkodik holmi lelki nyavalyákról. Te is írsz valami megőrülésről! De hiszen akkor meg én repülök hozzád s a siket agyadba ordítom :

»Ember, Gábor, a megholt Istenekre! Magyar Hauptmann, magyar Homér és magyar (ej no, ki kezdődik még h-val?)»

De szó ami szó, a »magyar Hauptmann« kifejezés elsőszülöttségi jogát magam részére vindikálom. A Tar Mihályod után mondtam. Igen, benned látom, szentséges frói stílusomra mondom, az igazi magyar népdráma megteremtő Shakespearejét, vagy, mert modernek vagyunk, Hauptmannját. Ember, az életed, sorsod, az egyéniséged, a stíled erősen hasonlít a nagy, a legnagyobb sziléziai gondolatattakácsra, akit egyszerűen adorálok. Fuhrmann Henschel, Hannele, Versunkene Glocke, több költész él bennök és több a földes íz, mint akár Ibsenében, aki nagyon is fönn csatangol »sur les glaciers de la Intelligence«. Ez a címe A. Suares egy gyönyörű essayjének ; ez a legszebb műfaj a dráma mellett, amely Ibsenről szól a Revue des deux Mondesben. 1903).

4.

Elérkeztem magamhoz. Ady Endre egy levelet írt hozzám (az napon jött, amelyen a tied s ezek okozták akaraterőm némi fölpezsdülését), amelyben *barátságát* ajánlja föl nekem, »akit már régóta ismer« az írásaimból. Írja, hogy »a nagy intellektus bérceén vágjam a földre magamat!« Ez az »a megváltó igel!« A költészetem túlokos volt, de, a meghalt istenekre, akik kísértének még a tájon, megfogadom a jó barát tanácsát!

Szép gyermekkor jöjj vissza egy szóra! Ez most a nóta, szép, szomorú nóta. Úgy tetszik, mint Halbe hőse a Földanyánkban, kimegyek a mezőre »keresni ifjúságomat.« Ilyen volt Faust husvétkor, amikor megzendült sápadt lelkében a gyermek és angyalok kara, a vén harangok ifjú szózata.

Nehéz lesz, nagyon nehéz lesz megcsinálni a naivságot. Üdén nézni az üde zöldre, Nietzscheként megtanulni a mosolygást a sírások után. Nehéz lesz, nagyon nehéz.

5.

Ha már tout la lire, encore egy dalt a szerelemről. Hogy vagy vele, Gábor? Én őszintén vallani fogok. Gyáva és jellemtelen vagyok a szerelemben. Pupák, hülye, marha!

Volt már vagy 5 ideálom, de a versírásnál többre egyiknél se merészkedtem. Eszembe jut a Detlev von Liliencron (a germán Arany) verse : a lány és legény ság-búg, csókolózik (vagy még többre mennek? balladai homály!) — és János fönn verseket olvas. Ez a refrénje az én rózsaszínkődös idilljeimnek. Magányos szerelem. Vagy a magunk fajtája mindenben így van? (remélem, nem gondolsz itt holmi önfertőzésre? No már annyira mégse szeretem Ön Magamat.)

Folytatás. (Más hangnemben, andante religioso.)

Gyökössy Endrével rajongunk együtt mostanában. A leveledet együtt olvastuk s együtt ujjongtunk a Thalia hirre. Essayt Oláh Gábornak! — búgtam én. Kedvest a kedvesnek. Meglesz! Most bíránám az *Idegen földön*-t, (Gyökössy Endre Szegeden megjelent verseskötete. Ausztria-ellenes. És hozzá: katona írta. Önkéntes.) de arcom pirul, lelkem remeg — remek! Acélfegyverek a nemzeti küzdelemre. Szeretem és tisztelem ezt a szakállas férfit! A szögedi ideálom az ő utcájukban lakik s ő a poste d'amour. Kérlek! ejts szót az érdekemben. *De nem nagyon!* Írj és válaszolj!

Írj és válaszolj!

A vég kezdete. Köszöntelek! Lelkem gyakran hozzád száll. Szeretlek, ember. Dolgozom. Arany és a franciák. Péterffy, Nietzsche. Görögök. Népköltés. Taine. Biblia. Bodor Aladár Madácha. Tudod, mit akarok ezzel mondani?

Írj, de ne ily keveset és töredékesen, mint. Írj, a drámádról, a terveidről, a szerelemről, a bajaidról. Csak ki velem! Én vagyok én!

Most látom, hogy sikerült egy levelet kiszurkolnom. De most pihenek. Végkimerülés? *Írj!*

*

Ehhez a levélhez egy verset is csatolt Juhász Gyula. *Egy fiatal öngyilkosnak*. Már akkor vonzotta az öngyilkosság örvénye. Irigyelte a maguk akaratából elmenőket. Harminc év múltán, sok ferde kísérletezés után, maga is közéjük áll. Az ember nem is sejti, hogy rakják elejtett mindennapi szavaink téglái sorsunk épületét. Rend igazgatja és logika vezet iránytalanul csavargó életünket. Juhász Gyula 30 éven át szugerálta magának az öngyilkosságot, míg végre el is követte.

EGY FIATAL ÖNGYILKOSNAK

*Boldog halott. Vád és virág takar.
Eljátszottad az életet hamar.
Álmodni tudtál, felébredni nem.
Szíved — a boldog — ime már pihen.*

*A kishitőség káromol s imáz,
De téged már nem bánthat semmi láz.
Nem hallod irigy bánatom szavát,
Élő szívemre visszahull a vád.*

*Kontárja az életnek, én szegény,
Mélázom a szerencse végzetén,
Mely néked üdvöt és halált adott,
Nekem csak meddő, tengő bánatot.*

*Én bölcs, bolorád, ki holt eszméknél
S fölötté a teremtő szenvedély
Elszáll ilyeszitő üstökös gyanánt:
Tanulnék tőled, életet, halált.*

*De késő már a boldogság nekem,
E rózsá ujjú, ifjú idegen,
Ha megtalálna elfordulna től
És megriadva nézne vissza rám.*

Ehhez a következő pár sort fűzte az én számomra: »Vigyázz öreg, hogy te is így ne jársz. Nagyon szomorú az, ha az ember nem lehet szomorú szép emlékek fölött. Nessun maggior dolore — mondja Dante, de nem erre, mert neki ott volt Beatrice».

*

1905. táján cikket írtam egy újságba: pesti életünk emlékeiről, egyetemi viselt dolgainkról. Juhász Gyulát is emlegettem benne, őszintén megrajzolva ráncos arcát, és ferde fejét. A »ferde fej« fájhatott Szegeden élő vagy tartózkodó Juhász Gyulának, mert ezt írta rá:

»Kedves öreg hívem, a gyöngéd megemlékezést ferde fejemről gyöngye szívvel fogadtam. Eleinte hála fejében a helyi tárogatóba akartam meneszteni egy anti-emlékezést amelyben a te zöld szemeidről és sárga képedről volt szó, de a nevezett hírharsona csak a nyílt tér sorompóit nyitotta volna meg »gyöngédségemnek«, ami pénzbe kerül. No de ezt is kihevertem. »Eb csont beforr«, egye fene, Oláh Gábor írta, köszönjem meg, legalább benne vagyok jó eleve, a »hátrahagyott iratai és levelezésében Non omnis moriar.

Amit nem értem el egy kardcsapással, néhány tollvonással azt ime elértem.

És már életemben gyönyörködhetem benne.

És mindez Oláh Gábertól, a magyar szép- és néppróza jelenkori legremekebb művelőjétől, a magyar humor gyöngy mesterétől, Arany János nem méltatlan követőjétől, Csokonai életfrójától, aki mint ember és költő (mily bitang ez a név manapság) kezdettől fogva őszinte és mélységes tiszteletemet, majd szeretetemet vívta ki, s aki — ördög vigye a hivatalos nagyságokat s elkönyvelt halhatatlanokat — aki mondom Kosztolányi, Babits és Madai Gyula barátaim mellett a legszebb reményekkel biztat s már is Valaki — de hova lyukadtam? Quoquo scelesti ruitis? Eh, üsse kő a szubjektív momentumokat, ennek a levélnek eleje enyelgés, kötődés, lusus, a folytatását azonban, nos azt komolyan írtam s aláírom. Remélem, nem értettél el, félre, hanem megértettél?.

Köszönöm, öreg, a hivatalos köszönetet, köszönöm a plasztikus humortól duzzadtan duzzadó budapesti emlékeket s ime, itt küldöm a nagy álmodónak, népieségben és humorban dicső elődődnek (légy utóda dicsőségben is): *Jókainak* manu-propriáját. Rongyos papíros, de úgy hat, mint egy megtépett nemzeti lobogó. Fogadja Debreczen azzal a kegyelettel, amellyel szerénységem küldi.

Arany János studiumokba merültem; az öreg minden betűjét falom, eszem, mint ő írta az Iliásról. Szándékom megírni életrajzát, amint én tudom. Szeretnék olyasmit csinálni, mint amilyent Bielsovsky csinált Goethevel és Carlyle Schillerral.

Én Aranyról kissé más vélekedésben vagyok, mint a közvélemény. Sokkal modernebbnek és sokkalta emberibbnek látom, mint mások. Ideges érzékenység és merő finomság, de józan humorral szaturálva. A mi nagyfejű szépeink egy kissé öreg és unalmas Atyaistent faragtak belőle. Ebből annyi igaz, hogy ő is mindent megért és mindent megbocsát, de az is igaz, hogy nem szeretett trónon ülni s nagyon szeretett találós meséket faragni a sceptrumára. Van valami dekadens vonás benne s ez benne a legértékesebb. »Egy fájó gép, mely pipál.« És tegyük hozzá: s aki ezt meg meri írni magáról. Mélységek, mélységek, Shakespeare bohócainak bölcsesége: ki látta ezt eddig a tamburás öreg úrban? Talán Gyulai Pál, de ő — nagy kutya. (Mellesleg a legkedvesebb egyéniségek egyike, egészen Aranyos.)

Írjal öreg s üss agyon egy kicsit nagyon, de írjal, ez a fő. Levelet olvasni és tőled: kettős élv nekem.

Juhász Gyulával bizony mostohán bánt a hazája. Tanársággal kereste kenyerét, de nem egy városba halmozta össze sorsa azt a rakás ennilalót, amit életében meg kellett ennie, hanem sok kis vidéki táborszállásba. Juhász, mint tanár is, igazán »bujdosó« magyar volt.

*

»Magyarország a magyaroké. Ezt tanítom én az iskolában, magyar órán, latin órán, történelem órán. A végeken a magyar nemzet katonája vagyok — ezzel hajtom le álomra mindennap elfáradt fejemet.

Nagy magánosságban élek, kedves Gáborom. Olyan magányos vagyok én itt, mint maga a magyarság. És olyan szomorú és olyan tragikus.

Erről írtam most a legszebb versemet (Az Iza partján-t?).

*

Nietzsche? Hol van itt Nietzsche! Töredék lesz az a fordításom, mint az életem. Mint a nagy magyarok élete, mint az Arany Jánosé. Magyar ugar. Mit tudja azt párisi Ady Endre, aki egyébiránt jó verseket is ír ám, de milyen szép verseket! Poéta ő, akinek lelke van!

Nagy bűneim vannak itt. Arisztokrata vagyok, magányos vagyok, beteg vagyok. Nem vagyok filiszter és nem tudok berúgni. Legfeljebb a lélek mámore fog el.

*

Nagy kutya az élet! Éppen az első, igazi, nagy szerelembe kezdtem Szegeden, amikor ide küldött a végzet. Gyönyörű, mélységesen kék augusztusvégi éjszakán búcsúztam

Tőle és a nagy, bolondos fiatalságotól, ami éppen akkor akart kivirulni. Még nem mutatkoztam be neki, de naponta találkoztunk. Vettem neki egy sárga rózsabokrétát (nem debrecenit) és mentem...

Ha Pestre mégysz, üdülőzd e szép várost, ahol Ő van most — filozoptrix. Mily szépek lehetnek a Négyesy-órák, hisz ott van Antonia!

*

Lelkemben szomorúan szép elégiák remegnek...

*

Vasárnap Oláh Károly debreceni úrral és Zilahi Zsüllel ebédeltem. Most már tudom, miért tört le Csokonaid.

Egyébiránt Debrecen állomása igen szép. Az a karcsú torony a kollégium tornya, ugy-e? Rád gondoltam és köszöntöttelek. Érdekes út volt. Majtény síkján vörösen áldozott a nap. Hej Károlyi Sándor!

*

Én a piaristák gymnásiumában tanárokodom. Az I. osztály főnöke vagyok. Hálátlan szerep. 64 fiam van — csak.

*

Itt a fene se tudja, hogy firkáltam valaha. Sehovase járok, színházba se. Kultura semmi. Nevezetességek: itt volt Szilágyi István tanár, Arany János színész és itt szül. Prielle.

*

Írsz néha Gábor? Megváltásom lesz! Csak sokat, érdekeset, nyugati híreket! Madairól, Kosztolányiról, Thaliáról, művészetről. Főleg Rólad magadról.

*

A dráma készül. Remekbe.

üdv.
Juhász Gyula

Máramaros-Sziget. Lónyay János-út 12.

U. I. Nietzscheből, ami van, most jön a Magyar Szemlében.

Te is imádtad Thury Zoltánt? Ő férfi volt!

*

Hadd végezzem ezt a sok szomorú panaszt egy szárnyaló levéllel. Mert Juhász Gyulának is voltak pünköszt-reggelei, mikor az elragadtatás hegyéről a felhőkbe szállt. 1905-ben Szegedről írja ezt a lobogást «nyárutató» havában, ahogy jelzi.

»Kedves Gábor, a nemzeti renaissance hajnalán üdvözöllek téged, új hajnalt köszöntő nagy barátomat. Szabad jövőd: ez volt az én álmom, vágyam, mindenem; ime bételik!

A maradiságba belecsap a tüzes embernnyila és fölfordul minden, ami rot-hadva teng.

A középkor bátyái ledőlnek, a pimasz butaság és buta pimaszság behúzza farkát a »nagy magyar ugaron« is, ahogy Ady Endre barátom kifejezi.

Társadalom, politika, erkölcs, irodalom, tudomány, élet és művészet becsületes, szabad, igaz lendületet nyer. Az Ember fog itt élni, dolgozni, dalolni és ünnepelni, küzdeni és győzni, az Ember, és nem a Mágna, a Gentry, az Ur, a Pap, a Szolga, a Megalkuvás.

Becsületes lesz, igen is, a tudomány és irodalom is. Gyönyörű dolog lesz élni, élni, élni.

Eddig vértanu volt itt a lángész, koldus és vértanu. Ha Petőfinek hívták, csavaroghatott az országúton a kutyákkal, ha Aranynak, kussolhatott az Akadémián a molyokkal. Igaz-e, Csokonai Vitéz Mihály, odafönn az égben?

Kedves Gábor, én érzem az idők változását, akár Petőfi gyakor előérezte a forradalmat.

Én már a szerepeket is kiosztottam. Te, Ember, léssz a nagy drámaíró, a nép fia, aki a modern igazságok ígét testbe öltöd a világot jelentő deszkákon, ahonnan az új idők (pfuj! Uj Idők!) szele majd lesöpri a meztelen és nemtelen szemetet. A Bokréta többi tagját sem félttem. Kosztolányi Dezső is helyt áll derék magáért, Babits is legény a talpán, Zalai szintén. Ezek a legfiatalabbak!

*

Csemege. A Szeged és Vidéke felelőse, Szakács Andor, a Fekete Szivárvány szerzője, köszönt a Csokonai könyvedért és esdve kér, írjál a lapba olykor. Prózáat is szívesen látnak, mert te úgy tudsz magyarul, ahogy kevesen, tán senki más. Ami igazság, az igazság.

Hát írjál neki, fiú, komolyat vagy vígat. Modern lap, én is frok bele, a kutya-fáját.

*

A Thalia-premiert esengve várom. Előre készítem a tenyeremet és a jobbomat. Meg a pennámat.

*

A Szeged és Vidékét a nyáron át Kosztolányi és én láttuk el verssel, prózával. Majd megmutatom az enyéimet. Írtam hazafias és alanyi lírát (szerelmeset is) croquist és igaz meséket, tárcát és hírek elét, polemizáltam stb. stb. stb. »Jó mulatság, férfi munka volt«. De már itt az ősz, vár : az igazi nagy »munka«.

*

Szerelem? Nem való nekem erről beszélni. Gyökössy a megmondhatója. Meg egy gyönyörű, parfümös selyemkendő. Meg — no majd egyszer, akkor! De meg ne ijedj, Ember, nem »komoly« a dolog. Nem születtem és se filiszternek, se apának. Az én születésem : az én műveim.

Igaz! Hatalmas, korszakos leveledet nagyon-nagyon köszönöm! Örökké adósd vagyok. De talán ...

*

A V-s (Virágfakadás c. folyóirat)-ban biztonnyal olvastad Arany János c. kísérletemet. Kérve kérek, írd meg kritikai megjegyzéseidet, keményen erősen. Várva várom.

*

Der Rákóczy Marsch der schönste der Welt!

Nietzsche
(Op. XI.)

Hát szabad Nietzscheből kiábrándulni? Végideálomból?

*

A válasz címe : Juhász Gyula Budapest. Központi Egyetem. Bölcsészeti kar. Szerb-utca.

Mikor látjuk egymást?

Pest szépnek ígérkezik : Kosztolányi, Gyökössy, Zalai, Endrődi és a többiek várnak engem. És vár a nagy munka, amit vállalok, nemzetemért, fajomért, az emberiségért.

Leszünk mi még Valaki.

Még Szegeden, 1905. nyárutó.

*

Juhász Gyula

Csakugyan lett belőle még Valaki.

De aki Ady-korabeli forradalmár-költőt keres Juhász Gyulában : csalatkozik. Sem formát nem tördelt, sem új érzés-tárnákat nem nyitott ; nem volt »világköltő«, aki nemzetekhez szólt ; sem kasztok, néposztályok vágyainak a vezérénekese. Egyszerűen költő volt, a maga érdekes és szomorú Én-jének filigrán dalokba tördelője. A magyarság cigánya.

Ezekben a levelekben, ezekben az aforizmákban már tisztán kirajzolódik írói képe. Rajong a szebb és műveltebb Nyugatért, itt, a sárga-szöke Tisza partján, talán éppen Attila tábor szállásának a helyén. Páris neki is a Boldogok Szigete : oda vágynak, mint Ady és minden huszadik század-elejebeli magyar intellektuel. Mohó vággyal szívja magába a nagy kultúr-nemzetek minden tudósának a tanítását és minden művészenek a művészetét. A formában is Nyugatot követi : szereti a francia-olasz szonett, formásan kikerekített költői hangulat-rezzenéseinek vagy fantáziaképeinek ezt a szoros, de tökéletes keretét. Francia költők hatnak reá : Villon modorában ír balladaszerű chansonokat, Heredia formájában és Heredia miniatűr képlátásával énekel a francia forradalom hónapjai nevével az egész forradalom legördülését. Gauthier gemmái és kameái »gemmak és hermak« néven ragyognak vissza néhány versében. Néha Verlaine gyermekiesen tiszta sóhajtásai lebegnek fehér felhők képében édesbús költészetének kék egén. De ezek a »nyugati« nyomok hovatovább a szegedi puszták porában vesznek el s a francia inspirációk művészi formájában észrevétlenül magyar művész-fejek árnyalódnak ; hamarosan egész csapat hazai névre bukkanunk kis kerek verseinek a címében : Tömörkény István, Petőfi Zoltán, Széchenyi, Zrínyi a költő, Tompa Mihály, Madách, Berzsenyi, Vörösmarthy, Arany János, Kis József, Bartók Béla váltja föl a Goethe, D'Annunzio, Napoleon,

Marcus Aurelius, Velazquez nevét. Nemzetközi nyugati versformában drága magyar tájak impresszionista képei jelennek meg. Minél nyugateurópaibb akart lenni, annál magyarabb lett. Mint ahogy Adyban is a Nyugatért vágyódás kelti föl legfájóbban magyar érzéseit.

De Juhász Gyula könnyebb költő, mint Ady vagy Babits. Soha nem voltak támadói: szétszórta megjelenő verseit mindenki megszerette, ha elolvata. Nem kellett hozzájuk kommentár. Néha filigrán ötvözeteknek tünnek föl, néha édes magyar virágoknak. A hangulat szülöttei, de hangulatébresztők is. Édes szomorúság lappang csaknem valamennyinek az alján, de a Tóth Árpád zenei komponáltsága nélkül. Juhász kevésbé artisztikus, de frappánsabban és közvetlenebbül ható, mint a tökéletesen művészi Tóth Árpád. Tóth Árpád megtalálta magában Párist, Juhász Gyula örök honvágyban sorvadozott érte. Fájdalmas önróniával mondja magát »vidéki költőnek»; Magyarországon ez másodrangúságot jelent. De ő vállalja a rászabott végzetet s olyan szépen modja *Vidék* című versében;

*Tűnik, mulik az egy emberöltő
S én maradok a falusi költő.*

*Miket szívem gyermetegül áhít,
Nem látom nagy városok csodáit.*

*Miket minden boldog apacs láthat,
Tünde nőket, fényes operákat.*

*Mint a bakter kicsi háza mellett,
Szalutálok tűnő életeknek.*

*Piros zászlót lengetek hiában:
Forradalmas, titkos, régi vágyam.*

*Körülöttem csönd van s réti rózsák,
Ő ki tudja, tán ez a boldogság?*

*S én dalolva jölnék az égre
S meghalok, mint Isten szegénykéje*

Ebben az a szép, hogy a legnagyobb fájdalmat kedvessé tudja tenni. Egy eltévesztett élet — és mosolygunk rajta, de a szemünkben könny ragyog.

Nagy szerénység jellemzi ezt a költőt. Juhásznak nemigen vannak az önmaga hatatlanságát sejtető víziói vagy bizonyító gondolatai. Költői ruhája, különösen a kortársaié-hoz mérten, rendkívül egyszerű, Kevés szóval mond el mindent. A stíltromantikának huszadik századi színes vihara mintha nem is vonult volna el fölötte, nem forgatta ki valóját magából; marad fakó, veréb-költő. De éppen az egyszerűsége és fakósága a megható. Titkolt fájdalma teszi rokonszenvesé és végletekbe nem csapása megnyugtatóvá. Voltak, akik felkorbácsolt idegeik lecsendesítésére olvasták verseit estéknént, mint ahogy a hideg tejet isszuk éjszakára. *Édes és bús költő* — ebben minden benne van.

1937. május

Oldh Gábor

SÁNDOR ANNA

A VÖRÖSMARTY AKADÉMIÁRÓL

(Schöppflin Aladár hagyatékából)

A Vörösmarty Akadémia 1918-ban alakult, jórészt a *Nyugat* íróiból¹. Elnökké akkor Ady Endrét választották, helyette azonban Móricz Zsigmond látta el az elnöki teendőket², s az alakuló ülésen Móricz mondta az elnöki megnyitót. Beszédét a *Pesti Hírlap* 1918 december 3-i száma egész terjedelmében közölte. Rövid megnyitójában Móricz arról beszélt, milyen feladatai vannak a magyar kultúra munkásainak az új történelmi helyzetben.

¹ A Vörösmarty Akadémia tagjainak névsorát lásd Pintér Jenő: *A magyar irodalom története*. Budapest 1941. VIII. k. 136. l., és *Irodalomtörténet* 1925. évf. 254. l.

² Részletesebben lásd Hatvány Lajos: *Ady a kortársak közt*. Genius é. n. 80. l. és Móricz Virág: *Apám regénye*. 175. l.-től.